

RYSUNEK DZIECKA W WIEKU OD 7 DO 12 LAT A JĘZYK WIZUALNY NOWYCH MEDIÓW. RAPORT Z BADAŃ

Wprowadzenie

Współczesne dziecko żyje nie tylko w materialnym świecie rzeczywistym i sferze społecznych relacji, ale również w sferze medialnej reprezentacji wszystkich aspektów tejże rzeczywistości. Od coraz wcześniejszych lat swego życia staje się uczestnikiem mediasfery¹, gdyż zewnętrzne czynniki kulturowe w postaci zróżnicowanego obrazu nowych mediów obecne są w życiu dziecka właściwie już od jego narodzin. Dlatego też uznałam za konieczne sprawdzenie czy i w jakim stopniu wpływają one na jego rozwój. Ponieważ aktywność, rysunkową dziecka traktuję jako czynność charakterystyczną i niezbędną dla prawidłowego rozwoju każdego człowieka [Piaget, 1966, 1992; Piaget, Inhelder, 1993; Wygotski, 1970, 1989], uznałam, że rysunek dziecka w wieku od 7 do 12 lat jest właściwym narzędziem do określenia oddziaływania jednego obrazowania na drugie. Stąd celem głównym prezentowanych badań jest próba prześledzenia zmian, jakie dokonują się w aktywności rysunkowej pod wpływem intensywnych zmian kulturowych związanych z dynamicznym rozwojem nowych mediów².

Aktywność rysunkowa dziecka

Ponad stuletnie badania nad twórczością rysunkową dzieci i młodzieży uświadamiają, jak bardzo zmienił się sposób myślenia na jej temat i jak aktywność ta jest ważna dla prawidłowego rozwoju każdego człowieka. Liczne monografie, roz-

¹ Tomasz Goban-Klas [2004] mówi o mediasferze jako swoistej przestrzeni percepcji wytworzonej współcześnie przez media rozumiane zarówno w ujęciu tradycyjnym jako media masowe (prasa, radio i telewizja oraz film), jak i media telekomunikacyjne (telefony, Internet) oraz multimedia (CD-ROM-y, wideo, rzeczywistość wirtualną).

² Lev Manovich [2006] podkreśla, że wszystkie nowe media są cyfrowe, bez względu na to, czy zostały od początku wytworzone na komputerze, czy też są wynikiem cyfryzacji utworów analogowych. Dlatego też z jednej strony są to: Internet, witryny WWW, multimedia komputerowe, CD-ROM-y i DVD, z drugiej zaś grafika, ruchome obrazy, dźwięki, teksty przekształcone do postaci danych komputerowych.

prawy naukowe, badania psychologów, pedagogów, estetyków, historyków sztuki, plastyków przyczyniły się do uznania dziecięcej aktywności artystycznej za sztukę i rozpowszechnianie pojęć, takich jak „sztuka dziecka” czy „twórczość plastyczna dziecka” [na przykład: Cooke, 1885; Ricci, 1887; Luquet, 1927; Szuman, 1927/1990, 1969; Lowenfeld, Brittain, 1947/1977; Lam, 1960, 1967; Kellogg, 1970; Trojanowska, 1975, 1988; Gaitskel, Hurwitz, 1975; Popek, 1978, 1988, 2010; Winner, 1982; Malraux, 1985; Wallon i in., 1993; Limont, 1994, 1996; Szuścik, 1999, 2006; Stasiakiewicz, 2000; Sayd, 2001, s. 493–505; Jolley, Fenn, Jones, 2004, s. 545–567]. Rysunki dzieci i młodzieży nie tylko zyskały uznanie ze względu na ich wartości artystyczne i estetyczne, lecz również właściwości projekcyjne, dostarczające danych o osobowości [Frydrychowicz, 1984; Fernandez, 2005; Stemplewska-Żakowicz, 2009]³, a także psychometryczne, dostarczające danych o rozwoju umysłowym dziecka [Burt, 1921; Goodenuogh, 1926; Hornowska, Paluchowski, 1987]. Badania nad rysunkiem dziecka wskazują bardzo wyraźnie, że to, co dziecko przedstawia w swoich pracach rysunkowych, jest wypadkową jego wiedzy i percepcji. Te z kolei zależą od osobowości i inteligencji dziecka, a także doświadczanych emocji oraz trwałych nastawień i postaw. Ponadto tak treści, jak i elementy formalne rysunku podlegają ciągłym wpływom zmieniających się konwencji estetycznych i procesów kulturowych [Strzeмиński, 1974; Arnheim, 2004; Gombrich, 1981; Francuz, 2013].

Pierwsze próby rysowania dziecko podejmuje u schyłku fazy sensomotorycznej w rozwoju inteligencji, przekładając swoje wewnętrzne doświadczenia i spostrzeżenia na społecznie czytelne znaki [Affolter, 1997]. Umożliwia mu to komunikowanie się za pomocą wytworzonych przez siebie form, doświadczanie satysfakcji z tworzonych reprezentacji, ich wzbogacanie, precyzowanie i organizowanie w złożone struktury hierarchiczne. Rysowanie w ten sposób oznacza nie tylko wzbogacanie wiedzy o świecie i zmianę w sposobie porozumiewania się z innymi, ale także doskonalenie samego narzędzia poznania, jakim jest rysowanie i powiązane z nim nierozłącznie wizualne myślenie. Rudolf Arnheim [2011, s. 157] zauważył, że „rysunki, obrazy i inne tym podobne narzędzia służą nie tylko do przekładania gotowych myśli na modele wizualne, lecz także pomagają w procesie wypracowywania rozwiązań problemów”. Tworzenie wewnętrznej reprezentacji rzeczywistości jest procesem angażującym wszystkie właściwości funkcjonowania jednostki. Wielu autorów (między innymi: Jean Piaget, Rudolf Arnheim, Stanisław Popek, Wiesława Limont, Maria Paula Stasiakiewicz, Urszula Szuścik) podkreśla związek aktywności rysunkowej z kształtującym się poczuciem podmiotowości i tożsamości dziecka. Dla ich rozwoju kluczowe są przeżycia satysfakcji z twór-

³ Krytyczną analizę wartości diagnostycznej różnych procedur diagnostycznych opartych na rysunku projekcyjnym przedstawia Stemplewska-Żakowicz [2009].

czego, własnego działania. Rozwój funkcji reprezentacji umożliwia satysfakcjonujące życie w trzech sferach: w świecie zewnętrznym – interpersonalnych związków wraz z korzystaniem z materialnych zasobów środowiska, w sferze wewnętrznej przestrzeni psychicznej, w obszarze doświadczenia kulturowego obejmującego sztukę, filozofię, różne dziedziny nauki, religię czy mity [Winnicott, 2011, s. 36].

Wśród tematów niezmiennie podejmowanych w dyskusji nad dziecięcą twórczością pozostają: status artystyczny wytworów dzieci oraz wartościowanie samego procesu tworzenia i jego efektu finalnego [Gardner, 1980; Winner, 1982]. Obserwować można narastanie tendencji do akceptacji twórczości dziecięcej i przyznawania dzieciom prawa do nieskrępowanej, indywidualnej ekspresji oraz do nadawania większego znaczenia samemu procesowi tworzenia, a nie jego wytworowi [Lowenfeld, Brittain, 1977; Karolak, 2005; Józefowski, 1999, 2009]. Już wysiłek pierwszych badaczy, takich jak: Luquet, Szuman, Lowenfeld skierowany był na wskazanie wartości spontanicznego rysunku⁴ dziecka, wskazanie jego roli dla prawidłowego rozwoju, ze szczególnym zaakcentowaniem konieczności samodzielnej pracy twórczej ucznia, w której nauczyciel jest tylko przewodnikiem, dyskretnym obserwatorem i ewentualnym doradcą.

Już prawie 100 lat temu, kiedy dziecko nie miało dostępu do tak wielu ilustracji, obrazów, stwierdzono, że przedwczesne nauczanie realistycznego odtwarzania otaczającego świata, nakłanianie dziecka do rysowania „jak dorosły” nie tylko osłabia jego twórczość, ale również niweczy naturalną drogę rozwoju [Szuman, 1990]. Obecny postęp technologiczny sprawia, że to, co i jak ogląda młody człowiek zmienia się w niewyobrażalnym tempie. Jeszcze w latach siedemdziesiątych była to czarno-biała telewizja z godzinnym programem dla dzieci. Koniec XX wieku charakteryzowała dominacja filmów animowanych i gier komputerowych, ostatnie dziesięciolecie to era Internetu, smartfonów tabletów itp.

Mając na uwadze ilość czasu spędzanego przez młodych ludzi przed monitorem telewizora albo komputera, przyczyn kulturowych zmian ich zachowań można w dużej mierze upatrywać właśnie w tym źródle [Skirrow, 1994, s. 259–283; Kirwil, 1995; Braun-Gałkowska, Ulfik, 2000; Izdebska, 2001; Stasiakiewicz, 2001]. Analiza obrazów dominujących w nowych mediach wyraźnie wskazuje, że są to obrazy oparte na określonych kanonach. W szczególny sposób dotyczy to filmów rysunkowych, gier komputerowych, reklam, wideoklipów, interaktywnych strony WWW. Nie bez znaczenia jest dynamika obrazu i nowe znaczenie tekstu pisanego.

⁴ Według Stefana Szumana [1990], spontaniczność powinna być cechą charakteryzującą całą twórczość dziecka, dlatego nauczyciel, rodzic powinien być tylko obserwatorem, doradcą. W rysunku takim, jak zauważa Szuman, dziecko nie popełnia błędów estetycznych. Rysunek na zadany temat może być o tyle spontaniczny, o ile nie będzie zbyt dużych ingerencji zewnętrznych, komentarzy sugerujących dziecku rozwiązania formalne i treściowe.

To te obrazy w dużej mierze, a może przede wszystkim, kształtują kulturę wizualną, w tym wrażliwość i kulturę plastyczną dzieci.

Dziecko, rysując, zawsze korzystało z gotowych obrazowych przedstawień: oglądało ilustracje, obrazy w kościołach, na wystawach czy w muzeach, prosiło również dorosłych o narysowanie określonych obiektów. Nigdy jednak wpływ tych „wzorów zewnętrznych”, jak określa je Wallon [Wallon i in., 1993]⁵, nie był tak silny, nigdy dziecko nie znajdowało się w sytuacji tak zmasowanej dostępności obrazów medialnych. Zmiany zachodzące w rysunkach dzieci wynikają między innymi z ich rozwoju intelektualnego, wiedzy, rozwijanych procesów poznawczych i spostrzeżeń, które obecnie w dużym stopniu warunkowane są przez wzory wizualne zawarte w nowych mediach. Czas i zaangażowanie, z jakim dziecko „pochłania” obrazy medialne, nie mogą być obojętne dla jego rozwoju, w tym także tego rysunkowego. Dlatego interesujące i ważne wydają się badania dotyczące oddziaływania nowych mediów na dzieci, które obok świata realnego coraz intensywniej poznają świat wirtualny. Mówi się wręcz o immersji, zanurzeniu w masowo wytworzony, rozprzestrzeniony i głęboko przeżywany świat wyobrażony, coraz częściej uznawany za bardziej atrakcyjny niż świat rzeczywisty. Dzieci uczą się odróżniać znaki komputerowe zanim nauczą się czytać, a media często stają się głównym źródłem informacji, zdobywania doświadczeń, przeżywania emocji. Już badania prowadzone przeze mnie w latach 2002–2004⁶ na grupie dzieci i młodzieży w wieku od 3 do 18 lat wykazały, że oddziaływania zewnętrzne, bardziej niż wcześniej wskazywano, wpływają na zmiany aktywności rysunkowej dzieci. Należy w tym miejscu podkreślić, że zdaniem wielu badaczy „model wewnętrzny” [Luquet, 1927]⁷, będący podstawą rysunku dziecka, stanowi trwałą podstawę, która skutecznie opiera się najróżniejszym wpływom [Wallon i in., 1993]. Dlatego też charakterystyki rysunków dzieci, ich fazowość, opisane ponad 100 lat temu, nie tracą w swych ogólnych założeniach na aktualności.

Uznałam, że z racji intensywnych zmian dokonujących się w ostatnim dziesięcioleciu, a związanych przede wszystkim z rozwojem nowych mediów, w tym także ze środowiskiem dziecka, któremu tzw. nowe technologie towarzyszą od urodzenia, ważne jest prześledzenie ewentualnych zmian wynikających z tych nowych, trudnych do przewidzenia dziesięć lat temu, relacji. Dlatego też w latach 2012–2014 przeprowadziłam badania replikacyjne badań z roku 2004⁸. Powtórzenie procedury

⁵ Według autora wzór zewnętrzny to rysunek inspirowany światem zewnętrznym, tj. obserwacją natury, w tym także obrazów medialnych – ilustracji, fotografii, telewizji itp.

⁶ B. Didkowska [2004].

⁷ Do literatury polskiej pojęcie *model wewnętrzny* wprowadził Stefan Szuman [1990], przyjmując, że są to rysunki dzieci do lat 10, powstałe z materiału apercypcyjnego, będącego wewnętrznym wyobrażeniem przedmiotu, przekształcanego w ideę, schemat.

⁸ Szczegółowe opracowanie wyników badań: B. Didkowska [2015].

badawczej pozwoliło mi na porównanie wyników badań prowadzonych przeze mnie w różnych latach, a także skonfrontowanie ich z opisami rysunków dzieci zawartych w literaturze przedmiotu. Uzyskane charakterystyki mogłam również odnieść do języka wizualnego konstruującego obraz nowych mediów. W rozważaniach tych nie chodziło mi o wykazanie, czy różnią się pokolenia, co jest oczywiste, ale że zmiany te następują tak szybko, że widoczne są już na przestrzeni 10 lat, a więc w obrębie jednego pokolenia, a istotną rolę w tym procesie odgrywają obrazy medialne. Interesowało mnie, czy na przestrzeni ostatnich 10 lat można zauważyć zmiany w twórczości rysunkowej dzieci w wieku od 7 do 12 lat, które można przypisać wpływom jakości wizualnych konstruujących język nowych mediów? Stąd pytanie, czy i na ile obraz świata w nowych mediach wywołuje zmiany w twórczości rysunkowej dziecka w wieku od 7 do 12 lat, a jeśli taki wpływ istnieje, to czy możliwe jest określenie jego cech charakterystycznych?

Sposób realizacji badań

Badania przeprowadzone zostały w wybranych drogą losową szkołach, dlatego uczestniczyły w nich dzieci o różnych zdolnościach poznawczych i kierunkowych. W grupie dzieci 7–12 lat badania prowadzone były podczas zajęć szkolnych według standardowych instrukcji. Uczniowie na specjalnie przygotowanych formularzach rysowali ołówkiem rysunki (15 minut każdy) odpowiadające czterem zadaniom w Teście Zdolności Rysunkowych Gilberta A. Clarka [1989], tj.: *Dom widziany z drugiej strony ulicy*, *Postać szybko biegnąca*, *Zabawa z kolegami na boisku szkolnym*, *Fantastyczny rysunek z wyobraźni*. Wybór testu podyktowany był faktem, że Clark (wybierając tematy rysunków) wziął pod uwagę zainteresowania dzieci i młodzieży, zrozumienie ich przez uczniów, a także możliwość odwołania się do wcześniejszych badań badaczy aktywności rysunkowej dzieci i młodzieży.

Metody analizy i opracowania wyników

Do analizy otrzymałam 1536 rysunków dzieci w wieku od 7 do 12 lat, które zostały podzielone na grupy według kryteriów płci i wieku dziecka. Materiał badawczy został poddany analizom ilościowym (analiza wariancji jedno- i dwuczynnikowa Anova i test post-hoc Duncana) i jakościowym. Ważne było analizowanie tych treści i jakości wizualnych, które mogły stanowić punkt odniesienia zarówno dla rysunków opisanych przez wcześniejszych badaczy, jak i do języka wizualnego nowych mediów. Mając na uwadze zaproponowane przez Clarka [1989] kryteria

oceny oraz teorię formy Stefana Kościeleckiego, opisaną w książce *Współczesna koncepcja wychowania plastycznego* [1975], opracowałam własną metodę oceny prac rysunkowych. Analizy rysunków uzyskanych w badaniach z roku 2004, jak również z roku 2014, prowadzone były tą samą metodą, co umożliwiło przeprowadzenie szczegółowych porównań.

Metoda oceny prac rysunkowych dzieci w wieku od 7 do 12 lat

Ponieważ podstawy oceny opracowane przez Clarka [1989] odnosiły się do badania uzdolnień plastycznych, co nie było przedmiotem przeprowadzonych badań, należało zaprojektować własną metodę analiz rysunków pozwalającą z jednej strony scharakteryzować otrzymany materiał, z drugiej zaś odnieść te charakterystyki do opisanych w literaturze przedmiotu, a także do charakterystyki jakości wizualnych występujących w obrazach nowych mediów. Uznałam, że jakością, którą można odnieść do wszystkich rysunków dzieci, jest opis zawartych treści i analiza elementów formy plastycznej. Przyjmując, że język plastyczny ma istotne odniesienia do języka nowych mediów, a jego generalne, podstawowe jakości plastyczne mogą być równocześnie punktem odniesienia do opisów medialnego języka wizualnego, do elementów formy zaliczyłam: przestrzeń, linię, kompozycję, fakturę, walor, światłocien. Ze względu na zróżnicowanie tematyczne prac rysunkowych, w analizach uwzględnione zostały także sposoby przedstawiania: widoku domu, postaci w ruchu, postaci w grupie, w tym sposób wyróżnienia siebie, rodzaju zabawy, treści rysunku fantastycznego. Dodatkowo, mając na uwadze typy percepcji i ekspresji plastycznej [Read, 1976; Lowenfeld, Britain 1977; Trojanowska, 1988; Popek, 2010], rysunki zostały ocenione pod ich względem. Wszystkie jakości formalne i treściowe były odnotowywane w specjalnie zaprojektowanych tabelach⁹.

Tabela 1. Elementy oceniane w pracach w poszczególnych tematach rysunkowych

Lp.	Oceniany element	Rysunek 1	Rysunek 2	Rysunek 3	Rysunek 4
1	Iluzja przestrzeni na płaszczyźnie	X	X	X	X
2	Linia	X	X	X	X
3	Kompozycja	X	X	X	X
4	Faktura, walor, światłocien	X	X	X	X
5	Widok domu	X	–	–	–
6	Iluzja ruchu na płaszczyźnie	–	X	X	–
7	Postać, grupa postaci	–	X	X	–
8	Rodzaj zabawy	–	–	X	–

⁹ Szczegółowe tabele zamieszczone są w książce B. Didkowskiej [2015].

Tabela 1. Elementy oceniane w pracach w poszczególnych tematach rysunkowych (cd.)

Lp.	Oceniany element	Rysunek 1	Rysunek 2	Rysunek 3	Rysunek 4
9	Treść rysunku z wyobraźni	–	–	–	X
10	Ekspresja plastyczna	X	X	X	X

Źródło: Opracowanie własne.

Legenda

X – oznaczenie rysunku ocenianego pod względem danego elementu

Rysunek 1 – Dom widziany z drugiej strony ulicy

Rysunek 2 – Postać szybko biegnąca

Rysunek 3 – Zabawa z kolegami na boisku szkolnym

Rysunek 4 – Fantastyczny rysunek z wyobraźni

Wnioski

Już w roku 2004 analizy rysunków wykazały, że dzieci chętnie sięgają nie tylko do treści pojawiających się w mediach elektronicznych, ale również pod ich wpływem zmieniają środki formalne. Uczniowie, na co wskazały analizy ilościowe i jakościowe, najczęściej odnosili się do nowych sposobów ilustrujących ruch¹⁰ (rys. 1, 2), których źródłem inspiracji były filmy animowane, a także do symultanicznego widzenia przestrzennego¹¹ (rys. 3, 4), wyraźnie czerpanego z gier komputerowych. Pojawiały się rysunki, które istotnie odbiegały od schematów wewnętrznych wypracowanych przez dziecko, między innymi były to rysunki, które dosłownie przenosiły wzory medialne, zwane formą impregnowaną¹² (rys. 5, 6) [Lurcat, 1993]. Takie jakości formalne, jak: faktura, walor, światłocień, linia, wtedy bardziej wydawały odnosić się do rozwoju indywidualnego dziecka i edukacji plastycznej niż do wpływów medialnych. Ważne okazało się też wykazanie elementów agresji występujących w rysunkach dzieci wyraźnie inspirowanych obrazem wyjętym z mediów elektronicznych.

¹⁰ Wskazując na nowe sposoby sugerujące ruch na płaszczyźnie, mam na myśli te jakości, które nie były opisywane czy akcentowane przez wcześniejszych badaczy rysunku dziecka, a które wyraźnie nawiązują do współczesnego obrazu medialnego związanego przede wszystkim z szeroko pojętym filmem animowanym, jak na przykład: rysunek kresek za postacią biegnącą, rozmazanie konturu tła, rozmazanie konturu postaci czy przedstawienie faz ruchu. Więcej na ten temat piszę w artykule: B. Didkowska [2005, s. 21–54].

¹¹ Jest to przedstawiane na rysunkach z różnych punktów widzenia, np. widzenie topograficzne, pasowe, z lotu ptaka, które wyraźnie nawiązują do widzenia związanego z gramami komputerowymi.

¹² Liliane Lurcat [1993, s. 44–46] wskazuje na rysunki, które dosłownie przenoszą ilustracje zaczerpnięte z mediów jak, np. Kaczor Donald, Pokemon czy Batman. Włączenie takiego wzoru do aktywności rysunkowej poprzez częste powtarzanie autorka nazywa formą impregnowaną.

Rysunek 1. Zorian lat 8

Rysunek 2. Janusz lat 8

Rysunek 3. Kuba lat 10

Rysunek 4. Mateusz lat 8

Rysunek 5. Asia lat 10

Rysunek 6. Joanna lat 10

Analizy materiału badawczego z roku 2014 potwierdziły wnioski z badań z roku 2004, a także wskazały nowe jakości, tak w formie plastycznej, jak i w treści przedstawieniowej rysunków.

Dzieci szkolne w wieku od 7 do 12 lat dosyć swobodnie odnoszą się do konwencji rysunkowych i balansują między rozwiązaniami tzw. realistycznymi a koncektualnymi, szukając ciekawych rozwiązań plastycznych. Jednak najczęściej rysunków to przedstawienia odwołujące się do banalnych powtórzeń obrazów medialnych (rys. 7, 8).

Rysunek 7. Patrycja lat 12

Rysunek 8. Paweł lat 11

Uczniowie szukają inspiracji, niezależnie od tematu pracy, bardziej w obrazie medialnym niż w realnym. Dlatego też w rysunkach na temat świata realnego (na przykład w zadaniu pt. *Dom widziany z drugiej strony ulicy*) pojawiają się postacie fantastyczne (rys. 9, 10), zaś w rysunku z wyobraźni (na przykład w zadaniu

Rysunek 9. Kamil lat 10

Rysunek 10. Mikołaj lat 10

pt. *Fantastyczny rysunek z wyobraźni*) coraz częściej przedstawiane są projekcje życia – na przykład ukazujące plażę, palmy, basen (rys. 11, 12). Wyobrażenia są zapośredniczane z rzeczywistości wirtualnej, a nie z rzeczywistości realnej – ich źródłem jest „rzeczywistość z drugiej ręki”.

Rysunek 11. Oliwia lat 9

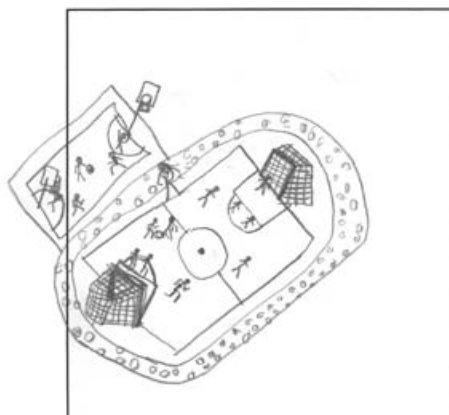

Rysunek 12. Julia lat 7

Badania wskazują, że sposób przedstawiania stosunków przestrzennych na dwuwymiarowej kartce papieru, bardziej związany jest z tematem pracy niż z wiekiem dziecka. Topografia, perspektywa pasowa a nawet linia podstawy, w literaturze przedmiotu przypisywana dzieciom młodszy, obecnie stosowana jest zarówno przez dzieci 7-letnie, jak i 12-letnie (rys. 13, 14).

Rysunek 13. Mateusz lat 10

Rysunek 14. Radek lat 10

Dzieci dosyć swobodnie przenoszą do swoich rysunków jakości formalne zaobserwowane na ekranie, stąd kadry przywołujące na myśl widzenie „okiem” kamery i symultaniczne spostrzeganie przestrzenne manifestujące się nietypowymi skrótami, większą dekoracyjnością (rys. 15, 16) i podkreśleniem dwuwymiarowości kartki (rys. 17). Widzenie „ekranowe” to także wprowadzanie do kompozycji napisów, emotikonów i „kafelkowych” ikon (rys. 17, 18).

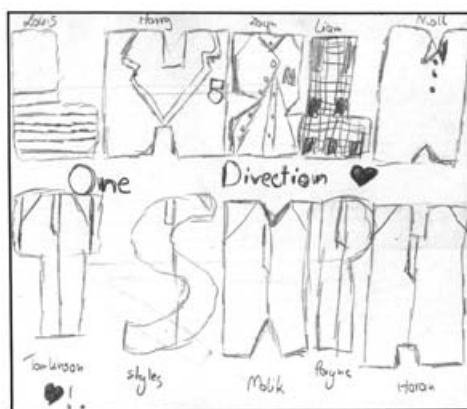
Rysunek 15. Albert lat 8

Rysunek 16. Tomasz lat 12

Rysunek 17. Magda lat 10

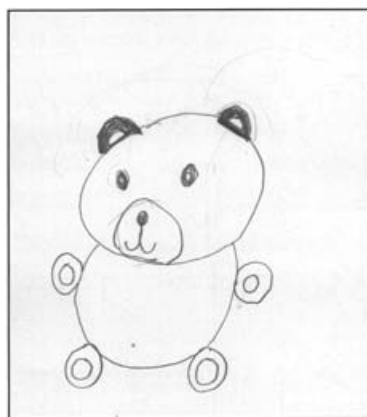

Rysunek 18. Kasia lat 12

W większości prac daje się zauważyć, że ich autorzy nie potrafią, nie chcą bądź są znudzeni eksperymentowaniem z narzędziem plastycznym, stąd pojawiają się banalne, niedbałe wartości linearne. Najczęściej są to rysunki określone przez L. Lurcat formą impregnowaną (rys. 19, 20).

Rysunek 19. Sandra lat 11

Rysunek 20. Sara lat 8

Jednak zdarzają się również prace, w których uczniowie bawią się linią i wprowadzają na przykład za jej pomocą kontrasty walorowe, ostre światłocien oraz zróżnicowane kształty (rys. 21, 22).

Rysunek 21. Wiktor lat 10

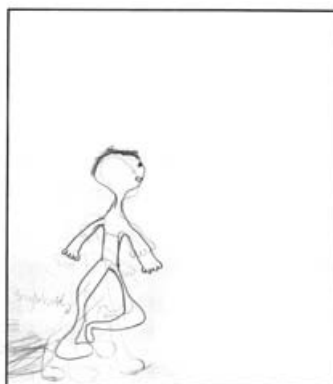

Rysunek 22. Radek lat 10

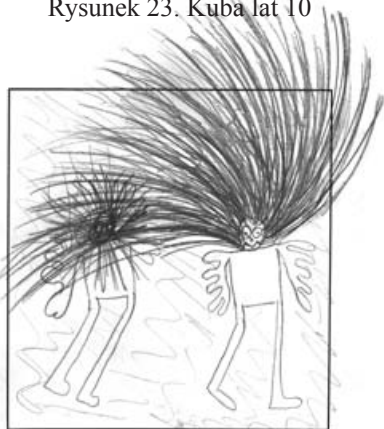
Fakt konfrontowania swoich wyobrażeń z przedstawieniami medialnymi sprawia, że znacznemu pogorszeniu uległ rysunek postaci ludzkiej, który bardziej jest jej prostym, a nawet prymitywnym symbolem albo karykaturalną wizją członkowską (rys. 23, 24, 25, 26). Sytuacji tej może także sprzyjać, moim zdaniem, niski poziom edukacji plastycznej w szkołach.

Rysunek 23. Kuba lat 10

Rysunek 24. Paulina lat 8

Rysunek 25. Kuba lat 10

Rysunek 26. Paulina lat 10

Ulubionym wątkiem tematycznym są reklamy telewizyjne, co przekłada się na jakości formalne stosowane przez dziecko w pracy rysunkowej (rys. 27, 28).

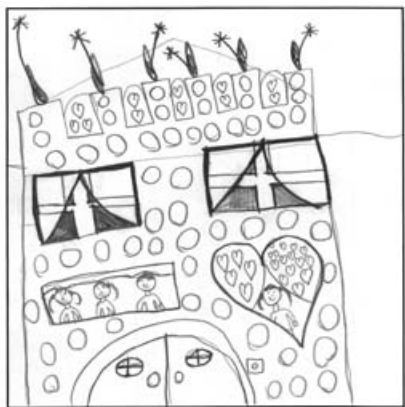

Rysunek 27. Mateusz lat 9

Rysunek 28. Kacper lat 9

Widać też istotne różnice w twórczości rysunkowej chłopców i dziewcząt, zarówno w formie, jak i treści rysunków. I to prace chłopców są bardziej ekspresyjne, co wyraża się bez względu na temat dynamiczną kompozycją, niespokojną, zamazaną linią. Dziewczęta z kolei przywiązują większą wagę do dekoracji całości. Dzieci często mażą gumką, niekiedy rysunki mają kilka warstw, u chłopców pierwotna wersja jest bardziej odważna, a dziewczęta dopracowują szczegóły (rys. 29–32).

Rysunek 29. Aleksandra lat 8

Rysunek 30. Zuzanna lat 8

Rysunek 31. Kamil lat 10

Rysunek 32. Mateusz lat 10

Zakończenie

Z przedstawionych wniosków wynika, że na przestrzeni ostatnich 10 lat za-
szły zauważalne zmiany w rysunku dzieci w wieku od 7 do 12 lat. Dotyczą one
zarówno jakości wizualnych konstruujących graficzną stronę rysunków dzieci, jak
i treści w nich przedstawionych. Analizy rysunków wskazują, że przez cały okres
aktywności rysunkowej dzieci w wieku od 7 do 12 lat widoczne są wpływy języka
wizualnego propagowanego przez obraz w nowych mediach.

Można też stwierdzić, że wzory medialne mogą być źródłem inspiracji, jak
również zahamowań:

- w grupie badanych można było zauważyć dzieci, które sięgają po wzory
medialne, lecz nadają im rys indywidualny, przetwarzają wzór;
- kolejną grupę stanowiły dzieci, które w swoich przedstawieniach odwo-
ływały się do sposobów konceptualnych (na przykład wzór prędkości za-
miast postaci szybko biegnącej);
- pojawiały się także dzieci, które z łatwością manualną, ale dosłownie prze-
nosiły wzór medialny; włączając go poprzez częste powtarzanie do swej
aktywności rysunkowej, tworzą tzw. formę impregnowaną [Lurçat, 1993].

W swoich badaniach podkreśliłam wagę i znaczenie aktywności rysunkowej
dla rozwoju dziecka w wieku od 7 do 12 lat. Ważne dla mnie było szukanie argu-
mentów na rzecz edukacji medialnej, którą bezpośrednio odnoszę do kształcenia
wizualnego. Przyjmuję, że kształcenie wizualne dotyczy aktualnych wydarzeń spo-
łecznych i artystycznych, w tym całej współczesnej ikonosfery, rozwija funkcje
poznawcze, takie jak: postrzeganie i zdolność do obserwacji, pamięć wzrokową,
myślenie dywergencyjne, a co za tym idzie – zdolność krytycznego i selektywnego
odbierania obrazu. Wydaje się, że w XXI wieku, po doświadczeniach impresjo-
nizmu, kubizmu i niezwykle śmiałych eksperymentach artystów w różnych dzie-
dzinach sztuki odkrywających nowe sensory i nowe sposoby widzenia rzeczywisto-
ści, stało się oczywiste, że sztuka to nie tylko wierne przedstawianie świata, lecz
wyrażanie siebie, a także szokowanie i prowokowanie innych. Oczekiwanie od
dziecka tworzenia „ładnych, realistycznych obrazków” jest więc czymś nie tylko
anachronicznym, ale bardzo szkodliwym dla jego rozwoju.

Bibliografia

- Affolter F., 1997, *Spostrzeganie, rzeczywistość, język*, Warszawa.
- Arnheim R., 2004, *Sztuka i percepcja wzrokowa*, Gdańsk.
- Arnheim R., 2011, *Myślenie wzrokowe*, Gdańsk.
- Bagiński D., Francuz P., 2007, *W poszukiwaniu podstaw kodów wizualnych*, [w:] P. Francuz (red.), *Obrazy w umyśle*, Warszawa.
- Braun-Gałkowska M., Ulfik I., 2000, *Zabawa w zabijanie. Oddziaływanie przemocy prezentowanej w mediach na psychikę dzieci*, Lublin.
- Burt C., 1921, *Mental and Scholastic Tests*, London.
- Clark G.A., 1989, *Clark's Drawing Abilities Test*, Bloomington.
- Cooke E., 1885, *Art. Teaching and Child Nature*, London.
- Didkowska B., 2004, *Media elektroniczne a rysunek dzieci i młodzieży w wieku od 3 do 18 lat* (nieopublikowana praca doktorska).
- Didkowska B., 2005, *Wpływ filmów animowanych na sposoby pokazywania ruchu w rysunkach dzieci*, [w:] W. Limont (red.), *Z teorii i praktyki edukacji artystycznej*, Toruń.
- Didkowska B., 2015, *Rysunek dziecka w wieku od 7 do 12 lat a język wizualny nowych mediów*, Toruń.
- Fernandez L., 2005, *Le test de l'arbre*, Paris.
- Francuz P., 2013, *IMAGIA. W kierunku neurokogniwistycznej teorii obrazu*, Lublin.
- Frydrychowicz A., 1984, *Rysunek rodziny. Projekcyjna metoda badania stosunków rodzinnych*, Poznań.
- Gaitskel Ch. D., Hurwitz A., 1975, *Children and Their Art*, New York.
- Gardner H., 1980, *Artful Scribbles. The Significance of Children's Drawings*, New York.
- Goban-Klas T., 2004, *Niepokorna orkiestra medialna. Dyrygenci i wykonawcy polityki informacyjnej w Polsce po 1944 roku*, Warszawa.
- Gombrich E., 1981, *Sztuka i złudzenie*, Warszawa.
- Goodenough F., 1926, *Measurement of Intelligence by Drawings*, Yonkers-on-Hudson.
- Hornowska E., Paluchowski W. J., 1987, *Rysunek postaci ludzkiej Goodenough-Harrisa*, Poznań.
- Hornowski B., 1970/82, *Badania nad rozwojem psychicznym dzieci i młodzieży na podstawie rysunku postaci ludzkiej*, Wrocław.
- Izdebska J., 2001, *Rodzina. Dziecko. Telewizja. Szanse wychowawcze i zagrożenia telewizji*, Białystok.
- Jolley R. P., Fenn K., Jones L., 2004, *The Development of Children's Expressive Drawing*, „British Journal of Developmental Psychology”, 22.
- Józefowski E., 1999, *Książka o książkach*, Zielona Góra.
- Józefowski E., 2009, *Edukacja artystyczna w działaniach warsztatowych*, Łódź.
- Karolak W., 2005, *Warsztaty twórcze – warsztaty artystyczne*, Kielce.
- Kellogg R., 1970, *Analyzing Children's Art*, Palo Alto/California.
- Kirwil L., 1995, *Wpływ telewizji na dzieci i młodzież*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 6.
- Kościelecki S., 1975, *Współczesna koncepcja wychowania plastycznego*, Warszawa.
- Lam W., 1960, *Sztuka dziecka i jej naturalny rozwój*, Warszawa.
- Lam W., 1967, *Malarstwo dzieci w świetle współczesnych poglądów*, Warszawa.

- Limont W., 1994, *Synektyka a zdolności twórcze*, Toruń.
- Limont W., 1996, *Analiza wybranych mechanizmów wyobraźni twórczej*, Toruń.
- Lowenfeld V., Brittain W. L., 1977, *Twórczość a rozwój umysłowy dziecka*, Warszawa.
- Lurçat L., 1993, *De l'évolution graphhique a l'influence de la television*, „Journal des Psychologues”, 108.
- Luquet G. H., 1927, *Dessin enfantain*, Paris.
- Malraux A., 1985, *Przemiany bogów*, t. 3: *Ponadczasowe*, Warszawa.
- Manovich L., 2006, *Język nowych mediów*, Warszawa.
- Piaget J., 1966, *Narodziny inteligencji dziecka*, Warszawa.
- Piaget J., 1992, *Mowa i myślenie u dziecka*, Warszawa.
- Piaget J., Inhelder B., 1993, *Psychologia dziecka*, Wrocław.
- Popek S., 1978, *Analiza psychologiczna twórczości plastycznej dzieci i młodzieży*, Warszawa.
- Popek S., 2010, *Psychologia twórczości plastycznej*, Kraków.
- Popek S. (red.), 1988, *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*, Warszawa.
- Read H., 1976, *Wychowanie przez sztukę*, Wrocław.
- Ricci C., 1887, *L'arte dei Balbini*, Bologna.
- Sayd M., 2001, *Children's Drawings of Emotional Faces*, „British Journal of Developmental Psychology”, 19.
- Skirrow C., 1994, *Piekielna wizja: analiza gier video*, [w:] A. Gwóźdź (red.), *Po kinie?... Audiowizualność w epoce przekazników elektronicznych*, Kraków.
- Stasiakiewicz M., 2000, *Prototypowy obraz świata w rysunku dziecka*, Poznań.
- Stasiakiewicz M., 2001, *Agresja i przemoc jako element kultury symbolicznej. Mechanizmy kreowania przemocy przez oddziaływanie mediów*, [w:] M. Binczycka-Anholcer (red.), *Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne*, Warszawa–Poznań.
- Stemplewska-Żakowicz K., 2009, *Diagnoza psychologiczna*, Gdańsk.
- Strzeмиński W., 1974, *Teoria widzenia*, Kraków.
- Szuman S., 1990, *Sztuka dziecka. Psychologia twórczości rysunkowej dziecka*, Warszawa.
- Szuman S., 1969, *O sztuce i wychowaniu estetycznym*, Warszawa.
- Szuścik U., 1999, *Kształtowanie percepcji wzrokowej jako stymulator działań dziecka*, Cieszyn.
- Szuścik U., 2006, *Znak werbalny a znak plastyczny w twórczości rysunkowej dziecka*, Katowice.
- Trojanowska A., 1975, *Dziecko i twórczość*, Wrocław.
- Trojanowska A., 1988, *Dziecko i plastyka*, Warszawa.
- Wallon P., Cambier A., Engelhard D., 1993, *Rysunek dziecka*, Warszawa.
- Winner E., 1982, *Invented Worlds: The Psychology of the Arts*, Cambridge.
- Winnicott D. W., 2011, *Dom jest punktem wyjścia*, Warszawa.
- Wygotski L. S., 1970, *Narzędzia i znak w rozwoju dziecka*, Warszawa.
- Wygotski L. S., 1989, *Myślenie i mowa*, Warszawa.

Dr Bernadeta Didkowska

Zakład Edukacji Artystycznej
Instytut Artystyczny
Wydział Sztuk Pięknych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

**Rysunek dziecka w wieku od 7 do 12 lat a język wizualny nowych mediów.
Raport z badań**

Streszczenie

Współczesność to okres dynamicznego rozwoju nowych mediów, któremu powinien towarzyszyć głębszy namysł nad ich wpływem na rozwój człowieka. Ważne wydają się badania dotyczące oddziaływania nowych mediów na dzieci, które obok świata realnego coraz intensywniej poznają świat wirtualny. Czas i zaangażowanie, z jakim „pochłaniają” obrazy medialne, nie mogą być obojętne dla ich psychiki, w tym także sposobu rysowania. Artykuł przedstawia fragment badań, który odnosi się do aktywności rysunkowej dzieci w wieku od 7 do 12 lat w kontekście zmian dokonujących się w tej aktywności pod wpływem języka wizualnego nowych mediów. Fakt, że są to obszerne badania przeprowadzone w odstępie 10 lat (w badaniach z 2004 roku przeanalizowano 4180 rysunków dzieci i młodzieży w wieku od 3 do 18 lat, w badaniach powtórzonych w roku 2014 przeanalizowano 2134 rysunków dzieci w wieku od 3 do 12 lat) pozwolił porównać wyniki, a także skonfrontować je z opisami rysunków dzieci w literaturze przedmiotu. Z kolei uzyskane charakterystyki można było odnieść do języka wizualnego konstruującego obraz nowych mediów. Analizy ilościowe, jakościowe i porównanie wyników pozwoliło nie tylko określić zmiany w twórczości rysunkowej, ale także wskazać kierunek tych zmian. Ważne, dla całości badań, było również określenie argumentów na rzecz edukacji medialnej, łączonej z edukacją wizualną, rozumianą jako kształcenie, które odnosi się do całej współczesnej ikonosfery.

Słowa kluczowe

rysunek dziecka, aktywność rysunkowa, edukacja wizualna, nowe media, język wizualny, język wizualny nowych mediów

**Child drawings at the age from 7 to 12 years old and the visual language
of new media. Research report**

Summary

The present time is a period of dynamic development of new media, which should be accompanied by a more profound reflection over their impact on human development. The research on the impact of new media on children seems to be important as children become increasingly exposed to virtual world, at the same time exploring the reality. Time and commitment with which they “absorb” media images is bound to take its toll on a child’s psyche, which manifests itself in the imaging.

The article presents the research on drawing activity of children from 7 to 12 years old in the context of changes occurring in this activity brought by the visual language of new media. The fact that this extensive research has been carried out at an interval of 10 years (in 2004 I carried out the analysis of 4180 drawings of children and youth aged 3 to 18 years, while in the study repeated in 2014 I examined 2134 drawings of children aged 3 to 12 years), let me

compare the results, and also confront them with descriptions of children's drawings found in the specialized literature.

In this way, the obtained characteristics could be referred to the visual language constructing the new media image. Qualitative and quantitative analyses as well as comparison of the results have allowed not only to determine the changes in the drawing activity, but also indicate the direction of these changes.

For the research, it was also important to find arguments in favour of media education referred to visual education and defined as training that pertains to the entire contemporary iconosphere.

Keywords

children's drawing, drawing activity, visual education, new media, visual language, visual language of new media

